

**УНІФІКАЦІЯ ЯК СПОСІБ УРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УТРИМАННЯ
З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ: СВІТОВИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
UNIFICATION AS A REGULATION METHOD OF MAINTENANCE RELATIONS
IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW: GLOBAL AND EUROPEAN EXPERIENCE**

Шершньова О.А.,

*здобувач Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті автор досліджує процеси світової уніфікації сімейного утримання в міжнародному приватному праві на всіх рівнях. Автор вивчає нормативні акти Гаазької конференції та Європейського Співтовариства, покликані вирішувати проблеми у сфері утримання. Встановлено відповідність законодавства України існуючим стандартам у цивільно-процесуальних аспектах вирішення аліментних спорів.

Ключеві слова: уніфікація, обов'язок з утримання, вибір права, визнання та виконання, Гаазька конференція, Регламент.

В статье автор исследует процессы мировой унификации семейного содержания в международном частном праве на всех уровнях. Автор изучает нормативные акты Гаагской конференции и Европейского Сообщества, призванные решать проблемы в сфере содержания. Установлено, что законодательство Украины отвечает существующим стандартам в гражданско-правовых аспектах разрешения алиментных споров.

Ключевые слова: унификация, обязанность содержания, выбор права, признание и исполнение, Гаагская конференция, Регламент.

In the article author explores world's unification process of family maintenance in private international law at all levels. Author studies regulatory acts of the Hague conference and European Community relative to resolving maintenance problems. The conformity of Ukraine's legislation to current standards in civil procedures concerning the alimony cases had been established.

Key words: unification, maintenance obligations, choice of law, recognizing and enforcement, Hague conference, Council Regulation.

Постановка проблеми. Сучасний стан світового сімейного права свідчить, що численність колізійних правил для вирішення спору в галузі аліментного обов'язку батьків і дітей суттєво гальмує вирішення відповідних справ та перешкоджає взаємній правовій інтеграції країн. Надважливим завданням сьогодення є проведення уніфікаційної роботи для приведення законодавства до вихідних принципів, а саме: здійснення прикріплення відносин до правопорядку країни, з якою сторони аліментних відносин мають тісний зв'язок, та захисту інтересів слабкої сторони. Даній проблематиці присвячені праці таких дослідників, як Г.К. Матвеев, Г.К. Дмитриє-

ва, А.І. Пергамент, А.Г. Гойхбарг, Ю.В. Черняк, А.Г. Хачатурян та ін. Проте відсутнє комплексне дослідження проблематики утримання в аспекті міжнародного приватного права з урахуванням останніх змін та нововведень.

Мета. Мета роботи – у порівняльному аспекті дослідити найбільш визначні уніфікаційні акти про сімейне утримання, проаналізувати ефективність запропонованих ними колізійних правил, визначити відповідність законодавства України.

Уніфікацією є процес приведення чинного законодавства до єдиної системи, усунення розбіжностей і

надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин [1, с.921; 2, с.3-15]. Її межі визначаються її цілями, тобто в кінцевому підсумку об'єктивними причинами економічного чи соціального характеру, і проявляються у вигляді тих критеріїв, за якими можна судити про різновиди уніфікації, наприклад, за колом урегульованих уніфікованими нормами відносин, предметом регулювання, фактичною сферою дії уніфікованих норм [3, с.101; 4, с.11-12]. Відтак, яскравим прикладом міждержавної регіональної уніфікації може слугувати правотворчий процес у латиноамериканських країнах на початку XIX ст. [5, с.25]. Важливим етапом у процесі уніфікації стало прийняття в 1928 р. на VI Панамериканській конференції в Гавані *Кодексу Бустаманте*. Синтетична структура кодексу поєднувалась з виключною гнучкістю юридичних норм, перш за все, колізійних формул, які, однак, відзначались тяжінням до закону громадянства в регульованні особистого статусу. Відповідним чином Кодекс вирішував і колізійні питання *аліментних зобов'язань*. Так, стаття 67 підпорядковувала законне визначення обов'язку надавати аліменти, порядок їх стягнення, спосіб видачі і погашення аліментних прав особистому закону особи, правомочної вимагати аліменти. Виправдовувалось поодиноким застосування публічного порядку в постановках, які регулювали сам обов'язок сплати аліменти, їх розмір, зменшення чи збільшення, форму видачі, а також обставини, «що перешкоджають відмові від права на аліменти чи переуступці такого права» (ст. 68) [6, с. 757]. Головне, що правова норма, яка «уповноважувала» дитину отримувати аліменти, також відносилась до публічного порядку (ст. 59) [6, с. 758]. Як бачимо, публічний порядок дійсно визначає загальний настрій Акту і робить колізійні норми менш гнучкими.

Міжамериканську конвенцію про обов'язки з утримання було укладено в Монтевідео 15.07.1989р. з метою полегшення встановлення компетентного правопорядку при врегулюванні відносин утримання батьків і дітей та подружжя на території Сполучених Штатів Америки. Конвенція підлягає застосуванню, якщо кредитор, як одна сторона, має доміцилій або постійно проживає на території одного штату, а боржник, як друга сторона, має доміцилій чи постійно проживає або володіє майном в іншому штаті США (ст. 1). Статтею 2 передбачене утримання батьками своїх неповнолітніх дітей до досягнення ними 18 років. Зміст аліментного зобов'язання визначається правом, яке компетентний правопорядок вважатиме найбільш сприятливим для кредитора: за правом штату доміцилія або проживання кредитора, або боржника (ст. 6). Конвенція визначає компетентний суд в наступній послідовності: за правом доміцилія чи проживання кредитора, за правом доміцилія чи проживання боржника, за місцем роботи боржника або знаходження його майна [7, с.73-80].

Глобальний рух у напрямку міждержавної уніфікації розпочався з кінця XIX ст. Яскравим прикладом цього процесу стали Гаазькі конференції. Протягом 100-ліття на них було розроблено низку важливих конвенцій про уніфікацію колізійних норм у галузі сімейного права і процесу, вплив цих документів важко переоцінити навіть у наш час. Всього було прийнято близько 50 конвенцій з різних питань міжнародного приватного права, п'ять з яких тією чи іншою мірою стосуються вирішення колізійних питань утримання та визначення порядку виконання судових рішень. Специфіка уніфікації міжнародного приватного права, що проводиться в рамках Гаазької конференції, полягає в приєднанні до багатьох прийнятих нею конвенцій держав - не членів організації [8].

З метою встановлення однакових правил стосовно вирішення колізій у справах про стягнення аліментів на

дітей держави 24.10.1956р. держави уклали міжнародну *Гаазьку конвенцію про закон, що застосовується до аліментних зобов'язань на користь дітей*. Основною формулою прикріплення згідно з конвенцією вважається *закон постійного місця проживання дитини*. Згідно зі ст.1 право на утримання має законна чи позашлюбна дитина, що не перебуває у шлюбі, віком до 21 року. Конвенція містить і застереження: зокрема, суд може застосувати власний закон, якщо дитина або відповідач постійно проживають у країні суду і є громадянами цієї країни (ст. 2). Закон держави, де проживає дитина, також не застосовується, якщо він суперечить публічному порядку країни суду (ст. 4). Ця конвенція застосовується тільки тоді, коли закон постійного проживання дитини являється законом країни-учасниці конвенції. На думку Г.К. Матвеева, це обмеження пояснюється небажанням договірних держав брати зобов'язання застосовувати закон держави, яка зі свого боку не визнає компетенцію закону постійного місця проживання дитини [9, с.137]. Зазначимо, що багатостороння Гаазька конвенція про конфлікт законів вузька і стосується виключно аліментних зобов'язань, вона не охоплює відносини споріднення та сімейних зв'язків між позивачем і відповідачем, що, безсумнівно, є суттєвим недоліком.

Наступний за хронологією документ безпосередньо стосується відносин утримання в міжнародному приватному праві, однак не має відношення до Гаазької конференції. Враховуючи важливість і складність проблеми стягнення аліментів за кордоном, питання про її вирішення стало предметом обговорення Економічної і Соціальної Ради ООН у 1948 р., у результаті 20 червня 1956 р. в Нью-Йорку було підписано *Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном*. Її учасниками стали більше 50 країн світу. З метою полегшення позивачу можливості отримати аліменти в документі містилися деякі новели:

1. По-перше, в державах-учасниках запроваджувались так звані «*передавальні*» і «*проміжні*» інстанції. Таким чином, діючи від імені позивача, проміжний орган пред'являв позов про стягнення аліментів і вживав необхідних заходів для їх стягнення.
2. По-друге, коли рішення про стягнення аліментів з відповідача винесено в країні позивача, проміжній інстанції надсилалось відповідне рішення з клопотанням про його виконання. Безумовною перевагою конвенції було й те, що установи держав-учасниць співпрацювали безпосередньо між собою, що значно прискорювало надання правової допомоги.
3. По-третє, важливе практичне значення мали положення конвенції про пільги для позивачів. Зокрема, необхідна допомога відповідних установ визначалась як безкоштовна, позивачі звільнювались від судової застави.

Стаття 10 Конвенції встановлювала пріоритет для грошових переказів за кордон, призначених для аліментних виплат, якщо в державі-учасниці діяли обмеження [10, с.139]. Загалом дана Конвенція мала виражену предметну спрямованість на подолання процесуальних труднощів під час стягнення аліментів за кордоном. Колізійному регулюванню приділено лише ст. 6, в якій для вирішення питань, пов'язаних з таким позовом, закріплена прив'язка до закону країни місця проживання відповідача.

Багатостороння *Гаазька конвенція про визнання і виконання судових рішень по аліментах на користь дітей* від 15.04.1958 р. також носить процесуальний характер. Завданням договору відповідно до статті 1 стало забезпечення взаємного визнання і виконання державами-учасницями іноземних рішень про аліменти на дітей віком до 21 року, народжених у шлюбі, позашлюбних і усиновлених. Судове рішення, винесене в будь-якій з таких країн, має законну силу і може бути виконано на території іншої держави при дотриманні наступних умов:

1) судовий орган, що ухвалив рішення був компетентним в рамках конвенції; 2) сторона, проти якої ухвалено рішення, була належним чином повідомлена, а в разі її процесуальної недієздатності могла бути представлена; 3) рішення набрало законної сили в країні її винесення; 4) рішення не суперечить попередньому рішенню з того ж предмету і між тими ж сторонами, винесеному судом держави, на території якої воно підлягає виконанню; 5) рішення не суперечить публічному порядку країни виконання [10, с.99-102].

З метою узгодження з Конвенцією 1956 р. правил визначення компетентного правопорядку відносно аліментних зобов'язань від 02.10.1973р. в Гаазі було підписано *Конвенцію про право, застосовуване до аліментних зобов'язань*. Документ стосується зобов'язань, які виникли з сімейних правовідносин, батьківства чи материнства, шлюбу, а також застосовується по відношенню до позашлюбних дітей. Конвенція носить колізійний характер і вирішує виключно колізійні питання виплати аліментів. Його перевагою є дозвіл на застосування іноземного права навіть недоговорної держави, незалежно від вимоги про взаємність. У разі неможливості застосування права країни звичайного місця проживання кредитора колізійні норми договору відсилають до права країни спільного громадянства сторін аліментних відносин. Якщо й тоді кредитор не зможе отримати аліменти від платника (боржника), незважаючи на застосування вказаних колізійних прив'язок, підлягає застосуванню право країни запитуваного органу.

Конвенція не обмежує права країни робити застереження щодо застосування права країни спільного громадянства сторін, якщо боржник має звичайне місце проживання в цій державі. Спільною і вже «традиційною» підставою для незастосування правопорядку є його несумісність з публічним порядком країни. В цілому конвенція передбачала настільки вдалий механізм вирішення колізій, що практично замінила Конвенцію 1956 р. про закон, що застосовується до аліментних зобов'язань на користь дітей.

Наступною за хронологією Гаазькою конвенцією стала *Конвенція про визнання та виконання рішень щодо аліментних зобов'язань*, прийнята також 02.10.1973 р. На відміну від своїх попередниць угода приділяє майже всю увагу матеріально-правовим аспектам визнання та виконання рішень з виплати аліментів. Дещо змінюється термінологія для визначення місця визнання та виконання судового рішення – вводиться поняття «країна призначення». Сфера застосування не залежить від громадянства чи звичайного місця проживання сторін, застосовується навіть до рішень, якщо первинне рішення винесене не в країні-учасниці Конвенції. Цікавою є умова для визнання та виконання рішення: «якщо рішення виходить за межі звичайного провадження в державі походження»[8]. Компетентність державних установ підтверджується в наступних випадках:

1) якщо боржник або кредитор мав звичайне місце проживання в країні винесення рішення на момент подання позову; 2) якщо відповідач не заперечує проти визначеної компетенції; 3) якщо кредитор або боржник мав громадянство країни походження рішення на момент подачі позову [8]. Дана Конвенція виступає в дуже вигідному світлі в питаннях комплексності врегулювання питань аlementування порівняно з актами національних кодифікацій. Серед головних переваг слід назвати гнучкість та вичерпність регулювання предметних відносин.

Уніфікаційний процес в Європі, настільки вдало розпочатий Гаазькою конференцією, сьогодні здійснюється також і за рахунок прийняття Європейським співтовариством (ЄС) численних нормативних актів, що виступають в якості своєрідного «закону» (регламент) або «основ законодавства» (директива) для Європейського

Союзу. Деякі з них спрямовані на гармонізацію законодавства країн-членів Союзу у сфері сімейно-правових відносин.

Так, метою *Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту і Ради* від 21.05.2008 р. стало забезпечення кращого доступу до справедливості як частини політики Європейського Союзу за рахунок ширшого впровадження *позасудового врегулювання спорів*. Використання медіативних послуг повною мірою відповідає інтересам сторін та забезпечує більшу вірогідність добровільного виконання подібних домовленостей, сприяє збереженню дружніх та стійких стосунків між сторонами, що, безумовно, є більш ефективним при вирішенні міжнародних сімейних спорів з іноземним елементом [11].

Ще одним важливим інструментом уніфікації сімейного права Європейського Союзу стала *Директива ЄС № 2201/2003* від 27.11.2003р. стосовно юрисдикції і визнання та виконання рішень з шлюбно-сімейних спорів та питань батьківської відповідальності. Директива підлягає застосуванню у випадках вирішення спору між батьками для захисту інтересів та майна дитини як слабкої сторони правовідносин [12].

Однак найбільший інтерес в рамках проблематики даного дослідження становить *Регламент ЄС № 4/2009 (Council Regulation (EC) No 4/2009 of December 2008)*, що стосується юрисдикції, компетентного правопорядку, визнання та виконання рішень та співробітництва у сфері аліментних зобов'язань. За загальним правилом, юрисдикція у справах про стягнення аліментів в країнах-членах належатиме: (а) суду місця проживання утриманця, або (б) суду країни місця проживання кредитора, або (с) суду відповідно до *lex fori*, якщо тільки юрисдикція не базується виключно на громадянстві сторін (ст. 3). З метою підвищення законодавчої визначеності, передбачуваності вирішення та автономії сторін Регламент уповноважує сторони обирати компетентний суд (окрім випадків, коли аліментний обов'язок існує відносно неповнолітнього до 18 років), з наступних правопорядків: (а) країни проживання однієї із сторін; (б) країни громадянства однієї із сторін; (с) у випадку виконання аліментного обов'язку між подружжям (колишнім подружжям): (1) за принципом *lex fori* або (2) за правом країни їх останнього спільного місця проживання [13]. Окремо лише зазначимо, що вищевказаний документ обов'язково мав враховувати такі інструменти, як Гаазька конвенція 2007 р. про сімейне утримання та Протокол до неї, що лише підкреслює «стратегічне» значення даної Конвенції для Європейської та світової спільноти в сенсі уніфікації міжнародного приватного права.

З огляду на те, яку велику увагу приділяють Гаазькі конвенції питанням визначення підсудності для врегулювання колізій, зокрема, у відносинах утримання, законодавці різних країн усвідомлюють важливість врегулювання аналогічних питань і на національному рівні. Підстави визначення підсудності справ судам **України** визначені статтею 76 Закону України «Про міжнародне приватне право». Відповідно, суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які спори з іноземним елементом (наз, безперечно, цікавлять сімейні спори) в наступних випадках: 1) якщо на території України відповідач по справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення (п.2); 2) якщо у справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні (п.4). Погоджуємося з думкою Ю.В. Черняк, що п.2 ст. 76 Закону закріплює загальне і стандартне для багатьох правових систем правило визначення міжнародної підсудності і не пов'язує розгляд позову з громадянством відповідача [14, с. 307]. Позитивною новелою Закону є той факт, що визначений ст.76 перелік підстав підсудності справ судам України не

є вичерпним. Колізійне правило, закріплене в ст. 66 Закону України «Про міжнародне приватне право», також відповідає сучасним вимогам та вдало поєднує особистий закон дитини та право, що має тісний зв'язок з відносинами. В іншому випадку судом враховуватиметься особистий закон сторін, місцезнаходження позивача та відповідача або майна, на яке може бути звернене стягнення. Як видно, законодавець врахував найкращий довід для врегулювання відносин утримання батьків і дітей [14, с. 260].

Висновок. Таким чином, Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005р., хоча не містить такого детального регулювання аліментних відносин батьків і дітей, однак повною мірою відповідає поло-

женням обох Гаазьких Конвенцій 1973 року. Обидві розглянуті конвенції містять настільки вдалих детальний порядок врегулювання аліментних відносин, що окремі розвинуті країни (Італія, Швейцарія та ін.) містять прямі посилання на Гаазьку конвенцію в національних законах, які вирішують питання утримання в міжнародному приватному праві. Вагомим аргументом для приєднання до Конвенції про право, застосовуване до аліментних зобов'язань, можна вважати відсутність в Україні власного уніфікованого механізму для визнання і виконання рішень іноземних судів. Основним поки що залишається механізм виконання рішень іноземних судів, передбачений численними договорами України про правову допомогу та Законом про міжнародне приватне право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с. – С. 921.
2. Гойхбарг А.Г. Международное право. – М.: Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 1928. – 185 с. – С. 3-15.
3. Международное частное право: учеб. / Л.П. Ануфриева, К.А. Бекашев, Г.К. Дмитриева; отв. ред. Г.К. Дмитриева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009. – С. 101-102.
4. Хачатурян А.Г. Унификация коллизионных норм в международном частном праве. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 11-12.
5. Villela A.M. L'unification du droit international prive en Amerique Latine // Rev. crit. droit intern. prive. – Paris, 1984. – V.73., №2. – P. 25.
6. Международное частное право: Иностранное законодательство / Предисл. А.Л. Маковского; сост. и научн. ред. А.Н. Жильцов, А.И. Муранов. – М.: «Статут», 2000. – 892 с.
7. Inter-American convention on support obligations // I.L.M., Vol. 29. - 1990 - P. 73-80.
8. Hague Conference on Private International Law. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hcch.net>
9. Международное частное право. Учебное пособие. / Под общей ред. проф. Г.К. Матвеева. – К.: «Вища школа», 1985. – 176 с. – С. 137.
10. Пергамент А.И. Вопросы разрешения дел о взыскании алиментов в международном частном праве. В кн.: Очерки международного частного права. – М., 1963. – С. 99-102.
11. Official Journal of the European Union - L 136, 24/05/2008, P. 3-8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>
12. Official Journal of the European Union - L 338, 23/12/2003, P. 1-29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>
13. Official Journal of the European Union - L 7/1, 10.1.2009, P. 1-79. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>
14. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / За ред. доктора юридичних наук, проф. А. Довгерта. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 352 с.